

Hâkim Parti Sistemi ve Adalet ve Kalkınma Partisi İktidarı^(*)

Dominant Party System and Justice and Development Party Power

Dr. Öğr. Üyesi Cem Duran UZUN^(**)

Öz

İki binli yıllarda Türk siyasal sisteminde önemli değişimler yaşanmış ve parti sistemi değişime uğramıştır. Çok partili hayata geçilen 1946 seçimlerinden 1960 yılına kadar iki partili bir sisteme sahip olan Türk siyasal hayatı, 1961'den itibaren 2002 yılına kadar çok partili sistemin çeşitli tonlarına şahit olmuştur. 2002 seçimleri ile tek başına iktidara gelen AK Parti sonraki bütün seçimleri kazanarak iktidarını korumasını başarmıştır. Böylece Türkiye'nin parti sisteminin değiştiği ve hâkim parti sisteminin doğduğu tartışılmaya başlanmıştır. Bu makalede öncelikle parti sistemleri ayrımı ve hâkim parti sisteminin temel özellikleri ele alınacaktır. Sonrasında ise karşılaştırmalı örnekler bağlamında AK Parti iktidarı döneminde bir hâkim parti doğduğu tartışmalarına cevap aranacaktır.

Anahtar Kelimeler

Parti Sistemleri, Hâkim Parti Sistemi, Türk Parti Sistemi, Türkiye'de Hâkim Parti, AK Parti İktidarı.

Abstract

In the 2000s, significant changes were experienced in the Turkish political system and the party system changed. The Turkish political life, which had a two-party system from the 1946 elections that passed to multi-party system until 1960, witnessed various shades of the multi-party system from 1961 to 2002. The AK Party, which came to power alone with the 2002 elections, succeeded in maintaining its power by winning all parliamentary elections. As a result it was start to argue that the party system change and dominant party system was born. In this article, firstly, the separation of party systems and the basic features of the dominant party system will be discussed. Then, in the context of comparative examples, an answer will be sought to the discussions that a dominant party was born during the AK Party rule.

Keywords

Party Systems, Dominant Party System, Turkish Party System, Dominant Party in Turkey, AK Party Government.

^(*) Makale gönderim tarihi: 28.02.2020, Makale kabul tarihi: 06.03.2020.

^(**) Çankaya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi,
E-posta: cemduran@cankaya.edu.tr,
Orcid Id: <https://orcid.org/0000-0002-7194-2439>.

GİRİŞ

Siyasi partiler “üyelerinin düşünce ve menfaatlerini gerçekleştirmek için, iktidarı kısmen veya tamamen elde etmek amacı ile, siyasi hayata katılan teşkilatlanmış gruplar”¹ olarak tanımlanmaktadır. 1982 Anayasası ise siyasi partileri demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak görmektedir. (m.68/2) Artık günümüz demokrasileri birden çok siyasi partinin iktidar için yarışması esasına dayanmaktadır ve partisiz bir çağdaş demokrasi düşünülemez olmuştur.

Siyasi partiler iç örgütlenmeleri, yapıları ve ideolojileri bakımından farklı tiplere ayrılabilceği gibi siyasal sistemle ve birbirleriyle ilişkileri açısından da tasnif edilmektedir. İşte bir siyasal sistemde partilerin birbirleriyle ve sistemle olan ilişkilerinin oluşturduğu örüntüye parti sistemi adı verilmektedir.² Anayasal ve kurumsal yapı ile siyasal partiler arasındaki ilişkinin tespiti, o ülkenin siyasal sistemini anlayabilmek için son derece önemlidir. Bu alandaki ilk çalışmalarda partilerin sayılarına göre yapılan ayırımın yetersizliği anlaşılmış, partilerin güçlerini ve aralarındaki rekabeti esas alan ayırımlara gidilmiştir. Sonuçta tek partili, iki partili ve çok partili sistem şeklindeki ayırımın geliştirildiği birçok parti sistemi teorisi oluşturulduğu görülmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılına kadar tek partili bir sistemle yönetilmiş ve demokratik seçimlerin yapılmasıyla gerçek anlamda çok partili hayata geçilen 1950 yılından itibaren farklı parti sistemlerinin hayat bulduğu bir siyasi tarihe sahip olmuştur. Yaşanan askeri darbeler ve müdahaleler sebebiyle gelişimi değişimler gösterse de, ağırlıklı olarak çok partili sistemin farklı tonlarına rastladığımız Türkiye'nin parti sisteminde iki binli yıllarda önemli bir kırılma yaşanmıştır. 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisinin (AK Parti) iktidara gelmesi ve sonrasındaki bütün genel seçimlerde iktidarını korumayı başarması, 2011 seçimleri sonrası bir hâkim parti sistemi tartışmasına tetiklemiştir. 2015 yılında 7 Haziran seçimlerinin tekrarı olan 1 Kasım seçimlerinde ve 2018 yılındaki erken seçimlerde AK Parti iktidarının devam etmesi artık bir hâkim partinin varlığının kabulünü gerektirmiştir.

Bu çalışmada öncelikle parti sistemleri ayırımı genel hatları ile ele alınacak ve sonrasında hâkim partinin temel özellikleri ve Dünyadaki hâkim parti deneyimleri sebepleri ve sonuçları açısından değerlendirilecektir. Hâkim partiye ilişkin karşılaştırmalı örneklerden sonra Türk siyasal hayatındaki parti sisteminin gelişimi kısaca tespit edilecek ve en son AK Parti iktidarının bir hâkim parti örneği olduğu ve iki binli yıllarda Türkiye’de bir hâkim parti sisteminin doğduğu konusu ele alınacaktır.

¹ Teziç tarafından Fransız siyaset bilimci F. Goguel'den aktarılmıştır. Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003, s.310.

² İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1976, s.126.

I. PARTİ SİSTEMLERİ

Parti sistemini partilerin birbirleriyle ve sistemle olan ilişkilerinin oluşturduğu örüntü olarak tanımladık. Başka bir ifade ile parti sistemi, sistem içerisinde etkin olan partilerin sayısı ile partiler arasındaki değişken ilişkilerin gösterdiği özellikler olarak tanımlanmıştır.³ Bu çerçevede ilk başlarda parti sistemleri genellikle partilerin sayısına göre belirlenmiş ve böylece tek partili, iki partili ve çok partili sistemler şeklinde bir ayırım yapılmıştır.⁴ Duverger'e göre, "*Tek parti devletleri bir yana bırakılırsa, her ülkede birden çok parti bir arada bulunur; bu bir arada bulunuşun şekil ve tarzı, incelenmekte olan belli ülkenin parti sistemini tayin eder.*"⁵ Duverger parti sistemi ayırımını, siyasal parti sayısına göre yapmış olsa da, başka kriterlerin varlığına işaret etmiş ancak bunlara ilişkin sistematik açıklamalar yapmamıştır.

Başlıca Duverger'in başvurduğu parti sayısını esas alan bu ayırım zamanla eleştirilmiş, Sartori ve Rae gibi yazarlar tarafından parti sistemlerinin ayırımında sadece sayı ölçütüne başvurmanın yanlış olduğu, siyasi partilerin güçleri, karşılıklı ilişkileri, ideolojileri ve en önemlisi rekabet koşullarını göz önünde bulundurarak bir ayırım yapılması gerektiği ileri sürülmüştür.⁶ Ayrıca tek parti ve çok parti sistemlerinin geniş kategoriler olduğu, içlerinde birbirlerine benzemeyen modeller olduğu belirtilmiştir.

Siyasi partiler arasındaki rekabetin niteliğine göre yapılan bu ayırma göre parti sistemleri rekabete dayalı parti sistemleri (yarışmacı sistemler) ve rekabete dayalı olmayan parti sistemleri (yarışmacı olmayan sistemler) olarak ikiye ayrılmaktadır. Turan ise üçlü bir ayırım yapmaktadır; yoğun rekabete dayalı parti sistemleri, ılımlı rekabete dayalı parti sistemleri ve rekabetten yoksun sistemler.⁷ Bu çalışmada siyasi partilerin sayısını esas alan ayırımı değil rekabet koşullarına göre yapılan ayırımı tercih ederek parti sistemlerini şu şekilde özetleyebiliriz.

A. Yarışmacı Sistemler

Yarışmacı sistemler, birden çok siyasi partinin iktidarı elde etmek için hukuken ve fiilen mücadele edebildikleri sistemlerdir. Bu sistemde partiler arasın-

³ Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2011, s.129-130.

⁴ Maurice Duverger, **Siyasal Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974, s.272-364.

⁵ A.g.e., s.272.

⁶ Giovanni Sartori, **Parties and Party System**, ECPR Press, UK, 2005; Douglas W. Rae, **The Political Consequences of Electoral Law**, Yale University Press, New Haven, 1967'den aktaran Turan, s.121 vd.; Josef La Palombara, Myron Weiner, **Political Parties and Political Development**, Princeton University Press, New Jersey, 1966, s.33;

⁷ Turan, s.121-125.

da adil koşullarda dürüst bir seçim yarışı vardır ve iktidarın seçimler yoluyla el değiştirmesi mümkündür. Yarışmacı sistemler çok partili sistemler, iki partili sistemler ve bir partinin üstünlüğüne dayalı sistemler olarak üç gruba ayrılmaktadır.

1. Çok Partili Sistemler

Çok partili sistemlerde üç veya daha fazla parti siyasi hayatta etkili olmakta, seçmen oyları ve parlamentodaki sandalyeler bu partiler arasında dağılmaktadır. Bunun sonucunda çoğunlukla bir siyasi parti tek başına iktidar olamamakta ve ülke koalisyonlarla yönetilmektedir. Çok partili sistemlerin siyasal istikrarsızlığa ve toplumsal ayrışmalara neden olduğu ileri sürülse de, toplumdaki her siyasal tercihin temsil edilebilmesine imkan tanınması sebebiyle demokratik olduğu da belirtilmektedir.⁸ Ayrıca toplumsal ayrışmanın çok partili sistemin sonucu mu sebebi mi olduğu ayrı bir tartışma konusudur.

Çok partili sistemler de kendi içerisinde “ılımlı çok parti sistemleri” ve “aşırı çok parti sistemleri” olarak iki temel kategoriye ayrılmaktadır.⁹ *İlimli çok partili sistemlerde*¹⁰, partiler arasındaki ideolojik farklılıklar büyük değildir ve partiler aşırı derecede kutuplaşmamaktadır. Partiler iki partili sisteme benzer şekilde iki grupta/blokta toplanmış ve iktidar bu iki grup elinde koalisyon şeklinde de olsa el değiştirmektedir. Siyasi yelpazenin uçlarında yer alan partiler zayıftır ve rejimin temel unsurları konusunda partilerin uzlaşması kolaydır. Almanya, Hollanda, İsveç ve Norveç gibi Avrupa ülkeleri bu tür bir parti sistemine sahiptir. Ancak son yıllarda bu ülkelerde aşırı uçlardaki partilerin sisteme giriş yaptığını ve sistem üzerinde etkili olmaya başladıklarını belirtmek gerekir.

*Aşırı çok partili sistemde*¹¹ ise, parti sistemi aşırı derecede kutuplaşmış ve ülkenin temel sorunları konusunda partiler arasında bir uzlaşma oluşmamıştır. Aşırı uçtaki partiler de parlamentoda güç sahibidir. Siyasal meselelerde birbirinden farklı çok sayıda partinin yer aldığı bu sistemlerde, ılımlı çok partili sistemlerde olduğu gibi iki kutup değil, üç veya daha fazla kutup söz konusudur. Koalisyonlarla yönetilen bu ülkelerde, hükümetlerin ömrü uzun olmamakta ve sık sık hükümet krizleri yaşanmaktadır. İtalya, seçim yasalarıyla aşılılmaya çalışılsa da uzun bir dönemdir bu tip bir parti sistemine sahiptir.

⁸ A.g.e., s.122.

⁹ Giovanni Sartori, “The Typology of Party Systems - Proposal for Improvement”, **Mass Politics: Studies in Political Sociology**, The Free Press, New York, 1970, s. 334-343.

¹⁰ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1974, s.133-134.

¹¹ A.g.e., s.134-136.

2. İki Partili Sistemler

İki partili sistemler, seçimlerde sadece iki partinin yarıştığı sistemler değildir. Çok sayıda siyasi partinin seçimlere katıldığı ancak iki büyük partinin siyasi hayata egemen olduğu ve parlamento çoğunluğu için yarışabildiği, sonuçta bu iki partiden birisinin iktidar olduğu ve iktidarın bunlar arasında el değiştirdiği sistemlerdir.¹² İktidarın bu iki parti arasında el değiştirmesi ve bir partinin diğerine karşı uzun süreli mutlak bir üstünlük kuramaması bu sistemi hâkim partiden ayırır.

İki partili sistemler kendi içerisinde ikiye ayrılmaktadır. *Saf iki partili sistem*, iki büyük partiden birisinin her seçimden sonra parlamento çoğunluğunu sağlayarak tek başına hükümeti kurabildiği sistemlerdir. Seçimlerin sonunda bir parti mutlak çoğunluğu elde etmekte ve koalisyon ihtiyacı doğmamaktadır. Buna karşılık *destekli iki parti sisteminde*, iki büyük partiden birisi seçimi kazansa da, parlamento da tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamayabilir. Bu durumda ya iki büyük partinin koalisyon kurması ya da bir büyük parti ile üçüncü bir partinin koalisyon kurması söz konusudur. Sonuçta bu sistemde iki büyük partinin yanında bir üçüncü partinin sistemde varlığı hissedilir ve iktidara ortak olma ihtimali doğar. İngiltere ve ABD iki partili sisteme sahip ülkeler olarak öne çıkmaktadır.¹³

3. Hâkim Parti Sistemi

Birden çok siyasi partinin meşru ve yasal olarak örgütlenip, adil rekabete dayalı dürüst seçimlerde iktidar için yarışabildiği ancak seçimlerde uzun bir süredir partilerden birisinin daima daha çok oy aldığı ve iktidarın odağını oluşturduğu sistemdir.¹⁴ Özü bakımından iktidarın el değiştirmesinin fiiliyatta gerçekleşmediği çoğulcu bir sistemdir. Çok sayıda parti serbestçe yarışsa da bir parti uzun bir süre boyunca seçimleri kazanmakta ve parlamentoda çoğunluğu elde etmektedir. Ayrıca, bu seçimler hukuken ve fiilen dürüst ve serbest bir şekilde yapılmaktadır. Bu açıdan hâkim partinin ileride çoğunluğu yitirmesi ve iktidardan düşmesi her zaman için mümkündür.

Hegemonyacı parti sistemi ile hâkim parti sistemini ayırmak, hâkim parti sistemini anlamayı kolaylaştıracak ve rekabete dayalı oluşunu açığa çıkaracaktır. Hegemonyacı parti sisteminde ne şekli anlamda ne de gerçek anlamda bir iktidar mücadelesi mevcuttur. Hegemonyacı parti dışındaki partilere sadece

¹² Teziç, s.344.

¹³ A.g.e., s.344-345.

¹⁴ Özbudun (1974), s.114.

ikinci sınıf ve uydu partiler olarak müsaade edilir. Bu partilerin hegemonyacı parti karşısında iktidar için mücadele etmesi, adil koşullarda yarışması, gerçek manada muhalefet etmesi mümkün değildir ve iktidarın seçimler yoluyla el değiştirmesi düşünülemez. Bu sebeple hâkim parti sistemini yarışmacı sistemlere, hegemonyacı parti sistemini de yarışmacı olmayan sistemlere dahil etmek doğru olacaktır.¹⁵

Duverger, tasnifinde hâkim partiyi tek parti sistemi içerisine dahil etse de, bu sistemde hukuki ve fiili olarak birden çok parti bulunmaktadır. Benzer şekilde, Rae uygulamada tek partinin siyasal yaşama egemen olmasından dolayı hâkim parti sistemine rekabetten yoksun parti sistemleri arasında yer vermiştir.¹⁶ Hâkim parti sistemi ile ilgili ayrıntılı açıklamalar ileride yapılacağından bu tartışmalar ve örnek ülkeler ilgili başlıkta ele alınacaktır.

B. Yarışmacı Olmayan Sistemler (Tek parti sistemleri)

Yarışmacı olmayan sistemlerde, partiler arasında bir iktidar yarışından ve iktidarın seçimler yoluyla el değiştirmesinden bahsedilemez. Seçimler daima bir parti tarafından kazanılmakta ve ülkeyi o parti yönetmektedir. Tek parti sistemlerini gerçek tek parti sistemleri ve hegemonyacı parti sistemleri olarak ayırmak mümkündür.

Gerçek tek parti sistemlerinde hukuken ve fiilen sadece tek parti bulunmaktadır. Başka partilerin kurulması ve seçim yarışına katılması mümkün değildir. Muhalefetin ve başka partilerin iktidar için mücadele etmesi yasaklanmıştır. Gerçek tek parti sistemleri tek bir model değildir. İdeolojinin baskın oluşu, parti yapısı, tek partinin rolü, işlevleri ve partinin içyapısı bakımından farklı türlere ayrılabilir. Bu türler otoriter tek parti sistemleri, totaliter tek parti sistemleri ve gelişmekte olan ülke sistemleri şeklinde ayrılmaktadır.¹⁷

*Hegemonyacı parti sistemi*¹⁸ ise, görünüşte birden fazla partinin olduğu ancak bunların gerçek anlamda iktidar mücadelesi yürütmediği, ikinci sınıf uydu partiler olarak kurulduğu sistemlerdir. Bu partilerin hegemonyacı parti karşısında muhalefet etmeleri, iktidar yarışına katılmaları ve iktidar olmaları söz konusu değildir. Burada gerçek anlamda çok partili yarışmacı bir sistem yoktur. Sadece iktidar partisinin tali nitelikteki bazı siyasi gruplara tolerans göstererek siyaset

¹⁵ Sartori (2005), s.204-205. Özbudun, s.115.

¹⁶ Turan, 124. Erdoğan Teziç, hâkim parti sistemini yarışmacı sistemler arasında değerlendirmektedir. Teziç, s.346.

¹⁷ Teziç, s. 349.

¹⁸ Özbudun (1974), s.115.

yapma imkanı lütfettiği ve kısmi alanlar bıraktığı bir tek partili sistem vardır. Bu sebeple hegemonyacı partiyi hâkim parti sisteminden ayırmak ve yarışmacı olmayan tek parti sistemleri arasında sınıflandırmak gerekir.¹⁹

II. HÂKİM PARTİ SİSTEMİNİN TEMEL ÖZELLİKLERİ VE KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEKLER

A. Hâkim Parti Sisteminin Temel Özellikleri

Hâkim parti sisteminin parti sistemleri içerisindeki yerini tespit ettikten sonra temel özelliklerini ve diğer parti sistemlerinden nasıl ayrılabilceğini belirtmek gerekir. Hâkim parti sistemini çok partili seçim yarışının olduğu ancak uzun bir süredir bir partinin seçimleri kazanarak iktidar olmayı başardığı sistem olarak tanımladık. Literatürde hâkim parti sistemini açıklamada iki farklı yaklaşım olsa da sistemin çok partili olduğu ve bu partilerin iktidar yarışına serbestçe katılabildiği konusunda genel bir kabul vardır. Parti sayısını esas alan Duverger'in yaklaşımında hâkim partinin tek parti sistemlerine dahil edildiği ve buna karşılık siyasal sistemin partilerin rekabetine açık olmasını esas alan Sartori'nin yaklaşımında ise hâkim partinin rekabetçi sistemlere dahil edildiği görülmektedir. Özbudun da hâkim partiyi tek parti sistemleri içerisinde kabul etmektedir. Ancak "muhalafet partilerinin varlığı ve fonksiyonları açısından" gerçek tek parti sistemi, hegemonyacı parti ve hâkim parti ayrımı yapmaktadır. Hâkim parti uzun süre boyunca dürüst ve serbest seçimler sonucu parlamentoda salt çoğunluğu kazanmaktadır. Meşru ve bağımsız rakiplerinin ona muhalafet etme ve iktidar yarışına katılması yasak değildir. Bu sebeple hâkim partinin ileride iktidarını kaybetmesi her zaman için olasıdır.²⁰

Hâkim parti sistemindeki rekabet unsuruna yapılan vurgunun, bu parti sisteminin niteliğini ortaya koyduğu ve bu sebeple Sartori'nin hâkim parti sistemi ve hegemonyacı parti sistemi ayrımının faydalı olduğu vurgulandı. Bunun sonucunda hâkim parti sistemi yarışmacı sistemlere, hegemonyacı parti sistemi ise yarışmacı olmayan sistemlere dahil edilmelidir. Hâkim parti sisteminde, hâkim parti dışındaki partilere sadece izin verilmez, bu partiler iktidarın meşru ve yasal alternatifleri ve rakipleridir. Sistem fiilen ve hukuken rotasyona açıktır, gerçek bir yarışma söz konusudur.²¹ Bağımsız rakiplerin ve gerçek bir iktidar mücadelesinin olduğu bir sistemi tek parti sistemi olarak kabul etmek mümkün değildir. Buna karşılık yarışmacı olmayan sistemlere dahil edilen hegemonyacı parti sisteminde gerçek bir iktidar yarışından ve rotasyondan bahsedilemez. Hegemonyacı partinin

¹⁹ Sartori (2005), s.204-205.

²⁰ Özbudun (1974), s.114.

²¹ Özbudun (1974), s.114.

dışında kalan partiler ancak ikinci sınıf uydu partilerdir. Muhalefet etmeleri ve eşit koşullarda seçim yarışına girmeleri söz konusu değildir.

Sartori, hâkim partinin varlığından bahsedebilmek için bazı koşullar aramaktadır. Buna göre hâkim parti ile diğer partiler arasında on puan fark olması ve hâkim partinin hükümeti kuracak parlamento çoğunluğunu elde etmesi gerekir. Ayrıca bu iki koşul uzun bir süre devam ediyor olmalıdır. Sartori, bu uzun sürenin en az üst üste dört yasama dönemi olduğunu belirtmektedir.²²

Duverger ve Sartori'nin yaklaşım farkının sadece rekabet üzerinden olmadığını da söylemek gerekir. Duverger, bir partinin büyüklüğü ve uzun süre seçimleri kazanmasının yanında başka sosyolojik koşullara da işaret eder. Bir siyasi parti, *"içinde bulunduğu çağla özdeşleştiği; fikirleri ve yöntemleri o çağınkilerle aynı olduğu takdirde hâkim partidir. Hâkim parti kamuoyunun hâkimiyetine inandığı partidir... ona oy vermeyen vatandaşlar bile, onun üstün durumunu ve nüfuzunu teslim ederler; bu durumu, üzüntüyle de olsa kabullenirler."*²³ Buna karşılık Sartori, bir partinin hâkim parti olarak nitelendirilebilmesi için oyların salt çoğunluğu olmasa bile, parlamento çoğunluğunu elde etmesinin yeterli olduğunu vurgulamaktadır.²⁴

Hâkim parti sisteminin diğer tek partili ya da çok partili sistemlerden ayrıcı özelliklerinin literatürde üç başlıkta toplandığını görmekteyiz²⁵:

- Seçimlerde parlamento çoğunluğunu - oyların salt çoğunluğunu değil - elde ederek, iktidarı elinde tutan bir siyasi parti - hâkim parti- vardır.
- Hukuken ve fiilen iktidar değişimi yasaklanmamıştır. Hâkim parti, muhalefetin yasaklanması, seçim hileleri veya seçim yarışının adil olmaması sebebiyle değil serbest seçimleri kazanarak iktidar olmaktadır.
- Hâkim partinin karşısındaki muhalefetin bölünmüşlüğü ve etkili bir iktidar alternatifini muhalefetin oluşmaması sebebiyle, uzun yıllar boyunca aynı partinin iktidarını koruması söz konusudur.

²² Sartori (2005), s.173-174.

²³ Duverger (1993), 298.

²⁴ Özbudun (1974), 114.

²⁵ Sartori (2005), s.173-177; F. Kenneth Greene, **Why Dominant Parties Lose: Mexico's Democratisation in Comparative Perspective**, Cambridge University Press, New York, 2007, p.13-15; A. Kharis Templeman, "Opposition Coordination versus Recruitment Problems and the Persistence of Dominant Party Regimes", **Midwest Political Science Association Conference**, April 2-5, 2009, s.3; Pelin Ayan Musil, "Emergence of a Dominant Party System After Multi-partyism: Theoretical Implications from the Case of the AKP in Turkey", **South European Society and Politics**, 2015, vol. 20, no. 1, p.72-73; Alan Ware, **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, Oxford, 1996, p.159.

Sartori'nin yorumunu esas alırsak, hâkim parti olabilmek için uzun yıllar boyunca parlamento çoğunluğunu elde etmiş olmak gerekiyor. Literatürde de uzun bir süre boyunca çok sayıda seçim kazanmış olmak gerektiği hususunda bir fikir birliği olduğu görülüyor. Ancak bu sürenin ve seçim sayısının ne olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İki seçimden dört seçime kadar ya da 20 yıldan 50 yıla kadar çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Greene, dört defa üst üste seçim kazanmış olmayı veya yirmi yıl boyunca iktidarda kalmış olmayı gerekli ve yeterli bulmaktadır.²⁶ Bu ortalama sürenin ve seçim sayısının yeterli olduğu söylenebilir. Böylece hâkim parti için sayısal üstünlüğün yeterli olmadığı, bunun uzunca bir süre devam ettirilebilmesinin gerektirdiği açıktır.

Son olarak, hâkim parti ile hâkim parti sistemini birbirinden ayırmak gerekir. Bir siyasi parti, seçimlerde diğer partileri geride bırakarak hâkim parti olabilir.²⁷ Ancak gerçek bir hâkim parti sisteminden bahsedebilmek için bir partinin uzunca bir süre parlamento çoğunluğunu elde etmesi gerekir. Ayrıca bu başarının eşit ve adil seçimlerle gerçekleşmesi, hileli seçimlerin veya rekabeti etkileyecek yasaların olmaması gerekir. Bu açıdan hâkim parti her zaman iktidarını kaybedebilir.²⁸

B. Dünyada Hâkim Parti Deneyimleri

Dünyada hâkim parti sistemine başka bir ifade ile hâkim parti örneğine sahip olmuş ülke sayısı sınırlıdır. İtalya, Japonya, İsveç, Hindistan, İsrail, Meksika, Malezya, Güney Afrika ve Tayvan hâkim parti sisteminin geçmişte veya halen görüldüğü ülkeler olarak anılmaktadır. İsveç'te Sosyal Demokrat Parti (SAP), 1932'den 1992 yılına kadar hâkim parti konumunu korumuştur. SAP sadece 1976-1982 yıllarında iktidarda değildir. Japonya'da Liberal Demokrat Parti (LDP) 1955-2009 yılları arasında (1993-1994 yıllarında 11 aylık bir ara hariç), İtalya'da Hristiyan Demokrat Parti (DC) 1945-1982 yılları arasında kesintisiz ve sonrasında aralıklarla, Meksika'da Kurumsal Devrimci Parti (PRI) 1929-1997 yılları arasında ve Hindistan'da Kongre Partisi 1947-1977 yılları arasında hâkimiyet kurmuşlardır.

Malezya'da Malayların Ulusal Birlik Organizasyonu (UMNO) 1974'te iktidara gelmiş ve ancak 2018 seçimlerini kaybederek hâkimiyetini yitirmiştir. Seçimi kazanan ise, UMNO'nun uzun yıllar liderliğini üstlenen Mahatir Muham-

²⁶ F.Keneth Greene, "The Political Economy of Authoritarian Single-Party Dominance, *Comparative Political Studies*, 2010, vol.23, no.7, p.810.

²⁷ Sartori (2005), s.171.

²⁸ Özbudun (1974), 114.

med'in liderliğindeki muhalefet bloğu Halkın Umudu ittifakı olmuştur.²⁹ Güney Afrika'da Afrika Ulusal Kongresi (ANC) 1994 yılında kazandığı seçimlerden beri hala iktidardadır ve en son seçim başarısını 2019 yılında elde etmiştir.

1. Hâkim Partinin Doğuşu ve Hâkimiyetinin Devamı

Hâkim parti tecrübesine sahip ülkelerde farklı siyasal, sosyal, ekonomik ve tarihsel koşulların etkisiyle hâkim parti sistemlerinin ortaya çıktığı ve farklı sonuçlar ürettiği görülmüştür. Aynı şekilde örnek ülkeler incelendiğinde görüleceği üzere hâkim parti sadece belli bir bölgeye, kültüre, ekonomik gelişmişliğe, siyasal rejime, hükümet sistemine veya seçim sistemine bağlı değildir. Birbirinden çok farklı özellikleri olan ülkelerde hâkim partiler ortaya çıkabilmektedir.

Bu farklılıklara karşın hâkim parti sisteminin ortaya çıkmasında önemli bazı ortak etmenler vardır. Aşağıda ayrıntılı ele alınacak bu etmenler üç başlıkta toplanabilir: (1) süreci başlatan ağır bir kriz veya fırsat, (2) muhalefetin parçalanmışlığı ve meşruiyetini yitirmesi, (3) otoriter rejimden demokrasiye geçiş.

Hâkim partiyi doğuran en önemli faktörün ülkeyi derinden etkileyen krizlerin ve ortaya çıkan birtakım fırsatların olduğunu görüyoruz. Gelişmiş ülkelerde yaşanan krizler sosyal kesimlerin koalisyonu ile hâkim partiyi doğururken, gelişen ülkelerde ise bağımsızlık ve özgürleşme hareketleri hâkim partinin önünü açmaktadır.³⁰ İsveç'te SAP³¹ ve İsrail'de İşçi Partisi'nin³² uzun süreli iktidarları ve hâkim parti konumlarının arkasında işçi sınıfını harekete geçirmeleri ve emek hareketleri yatmaktadır. Buna karşılık Güney Afrika'da ANC, Meksika'da PRI, Malezya'da UMNO ve Hindistan'da Kongre Partisi özgürleşme, sömürgecilikten bağımsızlaşma (dekolonizasyon) veya devrim sonrası süreçlerin ürünü olan hâkim partilerdir.³³ Bu örneklerde bağımsızlaşma ve özgürleşmenin taşıyıcısı hareketler siyasi partilere dönüşmüş ve milli hedeflerle özdeşleşerek hâkim parti haline gelmiştir.

²⁹ "Malezya'da İktidar Altmış Yıl Sonra Değişti", *NTV*, 10.5.2018. https://www.ntv.com.tr/dunya/malezyada-iktidar-60-yil-sonra-degisti,11l1WvS86kWPzEGivwj-_g, Erişim tarihi: 25.02.2020.

³⁰ Hermann Giliomee and Charles Simkins, "The Dominant Party Regimes of South Africa, Mexico, Taiwan and Malaysia a Comparative Assessment", in **The Awkward Embrace One-party Domination and Democracy**, ed. H Giliomee and C. Simkins, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2005, p.20.

³¹ T.J. Pempel, "Introduction: Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes", in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.23.

³² J. Myron Aranoff, "Israel under Labor and the Likud: The Role of Dominance Considered", in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p. 265.

³³ Giliomee and Simkins (2005), p.2-3.

Hâkim partilerin ortaya çıkışında etkili olan bir diğer neden de muhalefetin bölünmüşlüğü ve zayıflığıdır. İsveç ve İsrail’de aşırı sağın parçalanmışlığı sol partilerin hâkim parti olmasına yol açarken, İtalya ve Japonya’da solun parçalanmışlığı karşısında sağın görece bütünleşik hali sağda hâkim partinin doğmasında etkili olmuştur.³⁴ İtalya’da İtalyan Sosyalist Partisinin soğuk savaş koşullarında yaşadığı meşruiyet krizi de sağdaki hâkimiyetin bir sebebi olmuştur.

Hâkim partiyi doğuran üçüncü bir sebep, otoriter yönetimlerden demokrasiye geçiş sürecidir. Demokrasiye geçiş sürecini üstlenen partiler Japonya ve İtalya örneklerinde olduğu gibi hâkim parti halini almışlardır.³⁵ Ancak tüm örneklerin bu gelişmeyi doğrulamadığını ve otoriter rejimlerden demokrasiye geçen Almanya gibi bazı ülkelerde hâkim parti olgusuna rastlanmadığını da vurgulamak gerekir.

Görüldüğü üzere, ülkenin kaderini etkileyen önemli kriz veya fırsat dönemlerinde, ülkenin siyasal ve ekonomik olarak yeniden yapılanmasını üstlenen partiler toplumsal talepleri başarılı bir şekilde karşılamaları halinde hâkim parti konumuna geçmektedir. İktidar partisinin başarısına muhalefetin bölünmüşlüğüne ve zayıflığının eklenmesi, hâkim parti sistemini doğurmaktadır. Bu şekilde iktidara gelen partilerin hâkimiyetini sürdürmesi çok sayıda faktörün bir araya gelmesiyle mümkün olmaktadır. Aşağıda tek tek ele alınacağı üzere etnik ve dinsel yönden parçalanmış sosyal yapı, farklı toplum kesimlerinin çıkarlarını birleştirme başarısı, değişen zamanın gereklerine uyum konusunda gösterilen esneklik, başarılı ekonomik ve sosyal politikalar, karizmatik lider, kamu kaynaklarının politik kullanımı ve medya gücü, muhalefetin siyaset üretemeyen yapısı, seçim sistemi ve suiistimleri ve uluslararası konjonktür hâkimiyetin uzun süre devamına imkan sağlamaktadır.

Malezya’da UMNO’nun ve Güney Afrika’da ANC’nin uzun yıllar devam eden güçlü hâkim parti konumlarında her iki ülkedeki etnik ve parçalanmış sosyal yapı etkili olmuştur. Malezya’da Malay çoğunluk ve diğer dinsel-etnik gruplar arasındaki denge UMNO’ya³⁶, Güney Afrika’da ise ırkçılığa karşı siyahların eşitliği amacıyla yürütülen hareket ANC’ye³⁷ hâkimiyeti getirmiştir. Buna

³⁴ Pempel (1990a), p.24.

³⁵ Giuseppe Di Palma, “Establishing Party Dominance, It ain’t Easy”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.164.

³⁶ V. James Jesudason, “The Resilience of One-Party Dominance in Malaysia and Singapore”, in **The Awkward Embrace One-party Domination and Democracy**, ed. H Gilimee and C. Simkins, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2005, p.138.

³⁷ Lawrence Schlemmer, “Democracy or Democratic Hegemony? The Future of Political Pluralism in South Africa”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.63.

karşılık UMNO'nun diğer toplumsal grupları dışlamadan bu süreci yürütmesi başarısının bir diğer sebebi olmuştur. Benzer şekilde Hindistan'da Kongre Partisi³⁸, İsveç'te SAP³⁹ ve Japonya'da LDP⁴⁰ farklı toplumsal talepleri ve çıkarları uzlaştırarak ve dışlamayarak hâkimiyetine devam etmiştir.

Hâkim parti konumunun devamının sadece ideolojik tercihlerle ya da kimlik siyasetiyle mümkün olmayacağını, başarılı ekonomik ve sosyal politikalar olmadan hâkimiyetin kısa sürede sona ereceğini vurgulamak gerekir. Hâkimiyeti sağlayan diğer bütün sebeplerin sosyal ve ekonomik gelişmeyle desteklenmesi durumunda hâkim parti ortaya çıkmakta ve hâkimiyetini devam ettirmektedir.⁴¹

Hindistan'da Gandhi ve Nehru ile Güney Afrika'da Mandela hâkim partilerin ortaya çıkmasında ve hâkimiyetin devamında etkili olan karizmatik liderlerdir. Hemen bütün hâkim parti deneyimlerinde muhalefetin parçalanmışlığı ve politika üretemeyişi hâkim partinin önünü açmaktadır. Tayvan'da seçim sistemi (devredilemez tek oy sistemi) Çin Milliyetçi Partisinin (KMT) hâkimiyetini kolaylaştıran etkenlerden birisidir.⁴² Seçim çevrelerinin hâkim parti lehine belirlenmesi (Gerymanderring uygulamaları) gibi seçim düzenlemeleri, ani seçim kararları, medyanın hâkim parti lehine kullanımı hâkim partinin iktidarını tesis eden ve uzatan sebeplerdendir.⁴³ Hâkim partinin hâkimiyetini sağlayan bütün bu sebeplere karşın vurgulamak gerekir ki, başarının önemli bir sebebi iktidar partisinin tüm topluma hitap etmeyi başaran kapsayıcı politikalar geliştirme başarısıdır.

2. Hâkimiyetin Sonuçları

Hâkim parti, uzun süren iktidarı sırasında siyasal sistemi, devlet bürokrasisini ve toplumdaki siyasi ve ideolojik eğilimleri dönüştürme gücü elde etmektedir. Bu gücü kullanmakta tereddüt etmeyen partiler siyaset ve toplumda yaptığı değişimlerle olumlu ve olumsuz bir takım etkiler doğurmaktadır. Dünyadaki hâkim parti deneyimleri incelendiğinde, hâkimiyet güçlü bir merkezleşmeyi,

³⁸ W.H. Moris-Jones, "The Indian Congress Party: A Dilemma of Dominance", *Modern Asian Studies*, vol.1, no.2, 1967, s.122.

³⁹ Gosta Espring-Andersen, "Single-Party Dominance in Sweden: The Saga of Social Democracy" in *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes*, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.43 and 47.

⁴⁰ Michio Muramatsu and S. Ellis Krauss, "The Dominant Party and Social Coalitions in Japan", in *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes*, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.283.

⁴¹ Espring-Andersen, s.57.

⁴² Jih-wen Lin, "The Political Reform in Japan and Taiwan", *Journal of Democracy*, vol.17, no.2, 2006, p.123-124.

⁴³ Giliomee and Simkins (2005), p.14.

siyasi istikrarı, ekonomik gelişmeyi, demokrasinin güçlenmesini veya otoriterleşmeyi, özgürlüklerin genişlemesini veya kısıtlanmasını, kayırmacılık ve yozlaşmayı beraberinde getirebilmektedir.

Hâkim parti, sanayileşmesini tamamlamamış gelişmekte olan ülkelerde gücün tek elde toplanmasına ve merkezileşmeye sebep olmaktadır. Tayvan ve Malezya'da merkezileşme parti ile devletin çok fazla yakınlaşmasına sebep olmuş; Güney Afrika'da parlamento ve devlet içerisindeki merkezileşme partide de görülmüştür.⁴⁴ Meksika'da partinin bürokrasi üzerindeki mutlak kontrolü ve tüm atamalara hâkimiyeti bürokrasinin profesyonelleşmesini önlemiştir.⁴⁵ Buna karşılık İsrail'de kuruluş sürecinde hâkim partinin sağladığı merkezileşmenin olumlu sonuçları olduğu ve yeni bir toplum inşasına imkan sağladığı belirtilmiştir.⁴⁶

Başarılı sosyal ve ekonomik politikalar hâkimiyetin kurulmasını kolaylaştıran bir sebep olduğu gibi hâkimiyetin bir sonucu ve yansımasıdır. İsveç ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerde bu korelasyonu kurmak ve hâkim partinin ekonomik gelişmeyi sağladığını söylemek daha kolaydır. Ancak benzer şekilde Malezya, Güney Afrika ve Meksika gibi gelişmekte olan ülkelerde de hâkim partinin böyle bir yansıması olduğundan bahsedilebilir.⁴⁷ Şüphesiz ekonomik gelişme ile hâkim parti arasında zorunlu bir bağdan bahsetmek mümkün değildir. Ancak istikrarlı ve güçlü hükümetlerin ekonomik kalkınmayı sağlamada bazı avantajlara sahip olduğu görülmektedir.⁴⁸

Hâkim partilerin uzun süren kesintisiz güçlü iktidarları, ülkede demokrasinin yerleşmesi ve güçlenmesini sağlayabileceği gibi otoriterleşmenin ve muhalefetin baskılanmasının sebebi de olabilir. İtalya'da DC ve İsrail'de İşçi Partisinin, elde ettikleri istikrarlı gücü siyasi yarış içerisinde özgürlüklerin genişletilmesinde kullanarak demokrasiyi konsolide ettikleri görülmüştür.⁴⁹ Hâkim parti-

⁴⁴ Hermann Giliomee, James Myburgh and Lawrence Schlemmer, "Dominant Party Rule, Opposition Parties and Minorities in South Africa", **Democratization**, vol.8, issue 1, 2001, 172.

⁴⁵ Greene (2007), p.99.

⁴⁶ Aranoff, p.279.

⁴⁷ Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişmişlik Endeksinin yıllara göre gelişimi incelendiğinde, hâkim parti dönemlerinde bu ülkelerdeki gelişimi görmek mümkündür. <http://hdr.undp.org/en/>

⁴⁸ Hâkim parti ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışmaya göre; çeşitli dönemlerde hâkim parti deneyimi yaşamış Japonya, İsveç, Malezya, İngiltere, Kanada ve Güney Afrika'nın birlikte değerlendirildikleri ülke grupları içerisinde daha güçlü bir ekonomik gelişme kaydettikleri tespit edilmiştir. Buna göre, hâkim partinin sağladığı siyasi istikrar ile ekonomik gelişme arasında bir paralellik söz konusudur. Mehmet Muş, **Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi İlişkisi - Hâkim Parti Etkisi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.

⁴⁹ Alan Arian ve H.Samuel Barnes, "The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability", **The Journal of Politics**, vol.36, no.3, 1974, p.600.

nin demokratikleşmede benzer bir rolü Hindistan ve Güney Afrika'da oynağı belirtilmektedir.⁵⁰ Buna karşılık Güney Afrika'da hâkim partinin ilk dönemleri sonrasında hak ve özgürlükler ile siyasi rekabetin sınırlandırıldığı ve hâkimiyetin olumsuz yansımaları olduğu söylenmektedir.⁵¹

Sanayileşmiş Batılı ülkelerdeki hâkim parti deneyimlerinde hâkimiyet dönemlerinde demokratikleşme ve özgürlükler açısından bir gerilemeden bahsedilemez. İtalya ve Japonya II. Dünya Savaşından sonra demokrasilerini hâkim parti dönemlerinde konsolide etmiştir. İsveç'deki SAP iktidarı dönemi de böyledir. Tayvan'daki otoriter dönemden ve Güney Afrika'daki ırkçı rejimden sonra da hâkim parti iktidarları demokratikleşme sürecini yürütmüştür.

Hâkim parti sisteminde görülen uzun süreli güçlü iktidar ve merkezileşme kayırmacılık ve yolsuzluk gibi olumsuz yansımaları sebep olmaktadır. Hâkim partilerin elde ettikleri iktidarın imkanlarını kendilerini destekleyen tabana açmaları ve rakiplerini dışlayarak cezalandırmaları çok görülen bir durumdur. Yapılan çalışmalar İtalya, Güney Afrika, Hindistan, İsrail, Malezya, Meksika ve Tayvan'da hâkim partilerin kayırmacı ilişkilere ve yolsuzluklara karıştığını belirtmektedir.⁵² Ancak belirtmek gerekir ki, hâkim parti sisteminin mutlak olarak bu tür ilişkileri doğurduğunu söylemek mümkün değildir. Örneğin İsveç'in 1932 yılından 1976 yılları arasındaki hâkim parti deneyimine rağmen yolsuzluklar konusunda hep en temiz ülkeler arasında yer alması dikkat çekici bir örnektir. Ayrıca hâkim parti dışında bir parti sistemine sahip çok sayıda ülkede görülen benzer sorunlar böylesine mutlak bir korelasyonu doğrulamamaktadır.

III. TÜRK SİYASAL HAYATINDA PARTİ SİSTEMLERİ

Türkiye'de ilk seçimler, 23 Aralık 1876 tarihinde Meşrutiyetin ilanı ile yapılmıştı. Ancak bu seçimde ve seçim sonrası oluşan parlamentoda siyasi partiler yoktu. Kanuni Esasi'de ve seçimlere ilişkin hukuki düzenlemelerde siyasi partilerden bahsedilmemişti.⁵³ Meclisin dağıtılması ve 30 yıl boyunca bir daha toplanmaması sonrasında 1908'de Kanuni Esasi'nin yeniden yürürlüğe konmasıyla

⁵⁰ Thiven Reddy, "The Congress Party Model: South Africa's African National Congress (ANC) and India's Indian National Congress (INC) as Dominant Parties", *African and Asian Studies*, vol.4, no 3, 2005, p.292.

⁵¹ Giliomee and Simkins (2005), 3.

⁵² T.J. Pempel, "Conclusion: One Party Dominance and the Creation of Regimes", in *Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes*, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, p.352; Sidney Tarrow, "The Italian Party System Between Crisis and Transition" *American Journal of Political Science*, vol.21, no.2, 1997, p.193-224; Greene (2010), p.807-834; Moris-Jones (1966), p.451-466; Aranoff (1990), 260-281.

⁵³ Servet Armağan, "Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri", *Armağan, Kanun- u Esasi'nin 100. Yılı*, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976, s. 160-163.

İkinci Meşrutiyet dönemi başlamış ve yeniden seçimler yapılmıştı. İkinci Meşrutiyet dönemi, örgütlenmiş siyasi partilerin ortaya çıktığı ile Türk parti sisteminin oluştuğu dönemdir.⁵⁴ Seçimleri büyük çoğunlukla kazanan İttihat ve Terakki Partisi dışında farklı siyasal yaklaşımlara sahip muhalefet partileri doğmuş olsa da, dönemin koşulları itibariyle parti sistemini nitelendirmek güçtür.

Milli mücadele dönemi Meclisinde Birinci Grup ve İkinci Grup şeklinde örgütlenmeler olmuş ancak siyasi partiler yer almamıştır. 1923 seçimleri ile İkinci Grubun tasfiye olması, seçilen milletvekillerinin tamamının o zamanki adıyla Halk Fırkası'na mensup olması ve muhaliflerin toplandığı Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla tek parti sistemi doğmuştur. 1930'da Fethi Okyar'a kurdurulan Serbest Fırkanın kapatılmasıyla tek parti yerleşik hale gelmiş ve 1946 yılına kadar devam etmiştir.⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk defa 1946 yılında çok partili seçimler yapılmış ve tek partili sistemden çok partili sisteme geçilmiştir. Çok partili hayata geçişte ağırlıklı olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası konjonktür ve bir takım dış faktörlerin etkili olduğu savunulmaktadır.⁵⁶ Dış faktörlerin yanında değişimi iç faktörlere ve CHP liderliğinin bu kadar hızlı bir iktidar değişimi beklememesine bağlayan görüşler de mevcuttur.⁵⁷ 1946 yılındaki demokratik seçim ilkelerine sahip olmayan seçimlerden sonra gizli oy ve açık sayım ilkesinin uygulandığı 1950 seçimlerinde Demokrat Parti (DP) seçimleri kazanmış ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar iki seçim daha kazanarak iktidarda kalmıştır. 1950-1960 döneminde seçim yarışları oyların %90'ını alan CHP ve DP arasında geçmiştir. Bu sebeple bu dönemde *saf iki partili bir sistem* oluşmuştur denilebilir.⁵⁸

1961 Anayasası sonrası dönemde ise Türkiye'nin parti sisteminin, çok parti sistemi olduğu açıktır. Çok parti sisteminin alt ayırımları açısından değerlendirildiğinde, 1961 -1973 yılları arasında Sartori'nin kriterlerine göre "hesaba katılması gereken" parti sayısı dört olduğu için *ılımlı çok parti sisteminden* bahsedilebilir. 1973-1977 yılları arasında bu partilerin sayısı altıya ve 1977-1980 yılları arasında ise yediye çıkmıştır. Artan parti sayısının yanında sistem karşıtı

⁵⁴ Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti Sistemi ve Seçim Sistemleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.17.

⁵⁵ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY Yayınları, İstanbul, 21. Baskı, 2011, s.314-315.

⁵⁶ Hakan Yılmaz, "Democratization from Above in Response to the International Context: Turkey, 1945-1950", **New Perspectives on Turkey**, 17 (Sonbahar 1997), s.5-6.

⁵⁷ Ergun Özbudun, **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s.126-127.

⁵⁸ Berkan Hamdemir ve Adem Çelik, "Türkiye'de Parti Sistemleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 67(4), s.715.

partilerin etkisini artırması bu dönemi *aşırı çok partili sistemin* olduğu bir dönem olarak nitelendirmeyi gerektirecektir.⁵⁹

12 Eylül 1980 darbesinden sonraki 1983-1995 yılları arasında parti sayısı açısından *ılımlı çok partili bir sistem* oluşmuş, 1995-2002 yılları arasında ise TBMM’de temsil edilen parti sayısının artışına paralel olarak *aşırı çok partili bir sistemin* varlığı gözlenmiştir.⁶⁰ 2002 seçimlerinde AK Partinin tek başına iktidara gelmesi ve sonraki seçimlerde elde ettiği başarı parti sisteminin çok partili sistemden tipik bir *hâkim parti sistemine* geçişini göstermektedir.

Türkiye’de istikrarlı bir parti sisteminin oluşmadığı ve kısa süre içerisinde beş veya altı farklı dönemde birbirinden farklı parti sistemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu istikrarsızlığın bir sebebi askeri darbeler ve muhtıralar yoluyla siyasete dışarıdan yapılan müdahalelerdir. Ayrıca askeri müdahaleler sonrasında seçim sistemlerinde yapılan değişiklikler ve özellikle %10’luk yüksek ülke barajı yapay parlamento çoğunluklarının doğmasına sebep olmuştur. Son olarak parti kapatmaların köklü siyasi partilerin doğmasına ve siyasi partilerin asli işlevlerini yerine getirmesine engel olarak parti sistemini belirlediği belirtilmiştir.⁶¹

IV. AK PARTİ İKTİDARI VE HÂKİM PARTİ SİSTEMİ

AK Parti, 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmuş ve ilk girdiği 3 Kasım 2002 seçimlerinde %34 oyla milletvekilliklerinin yaklaşık üçte ikisini alarak tek başına iktidar olmuştu. Bu seçimlerde %10 ülke seçim barajını sadece AK Parti ve CHP geçmiş ve her iki parti de aldıkları oy oranının neredeyse iki katı milletvekilliği elde etmişti. AK Parti bu seçimlerden sonra -2015 yılındaki dört aylık ara dışında- girdiği tüm seçimlerde Meclis çoğunluğunu korumayı bilmiştir. 2007 ve 2011 yıllarında yapılan seçimlerde oylarını artırarak ve sırasıyla %46,58 ve %49,83 oy alarak en yakın rakibi olan ana muhalefet partisi CHP’nin iki katından fazla oy almayı başardı. Oranların yanında rakamsal artış da dikkat çekicidir. 2002 yılında 10.808.229 oy alan AK Parti 2011 seçimlerinde oyunu 21.399.082’ye çıkararak ikiye katlamayı başarmıştır. Üçüncü defa kazandığı 2011 seçimleri sonucunda AK Partinin tek başına iktidarını devam ettirmesi, ilk defa hâkim parti tartışmalarını gündeme getirmiştir.⁶²

⁵⁹ Özbudun, *Türkiye’de Parti Sistemi ve Seçim Sistemleri*, 2011, s.82-83.

⁶⁰ A.g.e., s.83.

⁶¹ Hamdemir ve Çelik, 728-729.

⁶² Meltem Müftüler Baç and E. Fuat Keyman, “The Era of Dominant-Party Politics” *Journal of Democracy*, vol.23, no.1, 2012, pp. 85-99; Ali Çarkoğlu, “Turkey’s 2011 General Elections: Towards a Dominant Party System?” *Insight Turkey*, vol.13, no.3, Summer 2011, pp.43-63; Cemil Koçak, “Hâkim Parti, Geldiyen Üç Defa Vur”, *Star Gazetesi*, 19 Haziran 2011. 1 Kasım 2015 seçimleri sorası hâkim parti üzerine yazılmış bir çalışma için bakınız: Mustafa Altunoğlu, *2015 Seçimleri ve Türkiye’de Hâkim Parti Dönemi*, SETA Analiz, Aralık 2015.

7 Haziran 2015 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde ilk defa oy kaybına uğrayan AK Parti, % 40,66 oy almış ve Meclis çoğunluğunu kaybetmişti. Ancak 7 Haziran seçimleri sonrası bir bakanlar kurulu kurulamaması üzerine, Anayasanın o zamanki 116. maddesi⁶³ uyarınca Cumhurbaşkanı tarafından Meclis seçimlerinin yenilenmesine karar verilmiş ve 1 Kasım 2015 tarihinde yeniden seçime gidilmiştir. AK Parti 1 Kasım 2015 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde %49,50 oy alarak tekrardan TBMM’de çoğunluğu sağlamıştı. 2017 yılında yapılan Anayasa değişikliğine göre 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanlığı ve TBMM seçimlerinde ise Cumhurbaşkanlığını AK Partinin adayı Recep Tayyip Erdoğan kazanmış ve TBMM’de seçimlerde ittifak kurduğu MHP ile birlikte çoğunluğu sağlamayı başarmıştır. Böylece 2011 seçimleri ile başlayan hakim parti sistemi doğdu mu tartışmaları daha bir güncellik kazanmıştır.

Aşağıdaki tabloda AK Partinin iktidara geldiği 2002 yılından sonraki altı seçimde siyasi partilerin aldıkları oylar ve milletvekili sayıları yer almaktadır.

Tablo 1: 2002 yılındaki Milletvekili Genel Seçim Sonuçları⁶⁴

MİLLETVEKİLİ GENEL SEÇİMLERİ (2002-2018)								
Seçim	AK Parti	CHP	MHP	DYP	Bağımsız	HDP	İYİ Parti	SP
3 Kasım 2002	% 34,28 363	% 19,39 178	%8,36 0	% 9.54 0	% 1,00 9			
22 Temmuz 2007	%46,58 341	%20,88 112	%14,27 70		%5,24 26			
12 Haziran 2011	%49,83 327	%25,98 135	%13,01 53		%6,57 35			
7 Haziran 2015	%40,87 258	%24,95 132	%16,29 80			%13,2 80		
1 Kasım 2015	%49,50 317	%25,32 134	%11,90 40			%10,76 59		
24 Haziran 2018	%42,56 295	%22,65 146	%11,10 49			%11,70 67	%9,96 43	%1,34 2
	Cumhur İttifakı AK Parti - MHP %53,66			Millet İttifakı CHP-İYİ Parti-SP %33,95				

⁶³ 6771 sayılı Kanunla 2017 yılında değiştirilmeden önceki 116. maddenin 2. fıkrasına göre: “Başbakanın güvensizlik oyu ile düşürülmeden istifa etmesi üzerine kırkbeş gün içinde veya yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanı seçiminden sonra yine kırkbeş gün içinde Bakanlar Kurulunun kurulamaması hallerinde de Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir.”

⁶⁴ Partilerin karşısındaki yüzdeler oy oranlarını ve oranlar altındaki sayılar milletvekili sayılarını ifade etmektedir. Seçim sonuçları Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesinden derlenmiştir. www.ysk.gov.tr

Görüldüğü üzere AK Parti 2002 yılından itibaren yapılan bütün seçimlerde birinci olmayı başarmıştır. AK Partinin bu altı seçimdeki oy oranının ortalaması %43,8'dir. Buna karşılık bu dönemdeki altı seçimde ikinci olan CHP'nin oy oranının ortalaması ise %23,1'dir. İki partinin oy ortalamalarının farkı ise 20,7'dir. Bu AK Partinin en yakın rakibinden hemen hemen iki katı oy aldığını göstermektedir. 24 Haziran 2018 seçimlerinde ittifak ortağı MHP ile, diğer seçimlerde ise -7 Haziran 2015 seçimleri hariç olmak üzere- tek başına parlamento çoğunluğunu kazanmıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki birtakım tartışmalar ve eleştirilere karşılık bu seçimlerin meşruluğu genel olarak kabul görmüştür.

2007 yılında halkoylamasıyla kabul edilen 5678 sayılı Kanun ile yapılan Anayasa değişikliği sonucu Cumhurbaşkanının TBMM tarafından seçilmesi usulüne son verilmiş ve halk tarafından seçilmesi öngörülmüştü. Bu düzenlemeye göre ilk Cumhurbaşkanlığı seçimleri 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılmış ve AK Partinin adayı Recep Tayyip Erdoğan ilk turda %51,79 oy alarak Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Sonrasında 2017 yılında halkoylaması ile kabul edilen 6771 sayılı Kanunla yapılan Anayasa değişikliği ile Türkiye'nin hükümet sistemi tamamen değişmiştir. Bu Anayasa değişikliğine göre 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan seçimlerde de ilk turda %52,59 oy alan Erdoğan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Parlamento çoğunluğunu elde etmesinin yanında, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde gösterdiği başarı AK Partinin hakim parti konumunu teyit etmiştir.

Tablo 2: Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçları⁶⁵

CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİ					
Seçim	Recep Tayyip Erdoğan	Ekmeleddin İhsanoğlu	Muharrem İnce	Selahattin Demirtaş	Meral Akşener
10 Ağustos 2014	%51,79	%38,44	-	%9,76	-
24 Haziran 2018	%52,59	-	%30,64	%8,40	%7,29

SONUÇ

Bir ülkede hâkim partinin varlığından ve hâkim parti sisteminden bahsedebilmek için, yukarıda bahsedildiği üzere çok sayıda partinin eşit ve adil şartlarda iktidar için yarışabildikleri bir siyasal ortamda, bir partinin uzun bir süre boyunca seçimleri kazanarak yasama çoğunluğunu elde etmesi ve ülke yönetimini tek başına veya bir koalisyonun büyük ortağı olarak üstlenmesi gereklidir.

⁶⁵ Veriler Yüksek Seçim Kurulu'nun internet sitesinden derlenmiştir. www.ysk.gov.tr

Bu uzun sürenin ne olduğu konusunda bir belirsizlik olduğu ve literatürde iki seçimden dört seçime ya da yirmi yıldan elli yıla kadar çeşitli kriterlere yer verildiği belirtildi.

Kazanılan seçim sayısı ve iktidar süresi konusunda ortalama bir rakam veren Greene, hâkim parti için dört seçim ve yirmi yıllık bir iktidar süresinden bahsetmektedir.⁶⁶ Bu kriterlere göre AK Partinin parlamento çoğunluğunu kazandığı beş seçim ve erken seçim olmazsa 2023'e kadar devam edecek 21 yıllık iktidarı göz önünde bulundurulursa, gerek kazanılan seçim sayısı gerekse iktidar süresi açısından tereddütsüz bir hâkim partiden bahsetmemiz gerekir. Nitekim bazı çalışmalarda 2015 seçimleri sonrasında Türkiye'de bir hâkim partinin ve hâkim parti sisteminin doğduğundan bahsedildiğini görmekteyiz.⁶⁷

Sartori, serbest ve yarışmacı sistemde art arda en az üç seçimi kazanan parti hâkim partidir görüşündedir.⁶⁸ Duverger ise hâkim partiyi “... *bütün öteki partilerden daha büyük olan, hepsinin başında gelen ve uzunca bir süre rakiplerini hayli geride bırakan bir partidir.*” şeklinde tanımlamaktadır. Ancak sonrasında “*bir parti, belli bir çağda özdeşleştiği; doktrinleri, fikirleri, metodları, tabiri caizse üslubu o çağdakilerle aynı olduğu takdirde, hâkim partidir ... kamuoyunun hâkimiyetine inandığı partidir...*” diyerek hâkim partinin sosyolojik bir takım unsurları olduğunu vurgular.⁶⁹ AK Parti 2018 seçimlerinde ittifak ortağı Milliyetçi Hareket Partisi ile birlikte, önceki seçimlerde ise tek başına TBMM çoğunluğunu elde etmeyi başarmıştır. Ayrıca bu seçimlerde genellikle diğer tüm partilerin toplamı kadar oy alması ve en yakın rakibinin iki katına yakın oy oranına ulaşması hâkimiyetin bir göstergesi olmuştur. Bu durum, Duverger'in vurguladığı karşıtlarının dahi üzüntüyle de olsa hâkim partinin varlığını kabullenmesi şeklindeki psikolojik faktörün ortaya çıkmasına sebep olmuştur.⁷⁰

Dünyadaki hâkim parti deneyimlerine benzer sebep ve sonuçların Türkiye'nin 2002 sonrası hâkim parti deneyimiyle ilgili tartışmalarda yer aldığını belirtmek gerekir. Hâkim partinin doğuşu ve hâkimiyetini devam ettirmesi konusunda karşılaştırmalı örneklerde ele alınan birçok faktörün Türkiye'nin AK Parti tecrübesinde de söz konusu olduğu söylenebilir. Seçim Kanununda öngörülen %10'luk ülke barajı, 2001 yılında yaşanan ağır ekonomik kriz ve muhale-

⁶⁶ Greene (2010), s.810.

⁶⁷ Hatem Ete, Mustafa Altunoğlu ve Galip Dalay, “Turkey under the AK Party Rule: From Dominant Party Politics to Dominant Party System?”, *Insight Turkey*, vol.17, no.4, 2015 Fall, 171-192.

⁶⁸ Sartori (2005), s.192-201.

⁶⁹ Duverger, s.397-399.

⁷⁰ Özbudun, *Türkiye'de Parti Sistemi ve Seçim Sistemleri*, 2011, s.84.

fetin parçalanmışlığı 2002 seçimlerinde iki partinin Meclise girmesine ve hâkimiyetin doğuşuna imkan sağlamıştır. Benzer şekilde AK Parti zamanın gereklerine gösterdiği uyum, başarılı sosyal ve ekonomik politikalar ve karizmatik liderlik gibi sebeplerle hâkimiyetini devam ettirmeyi başarmıştır.

Dünyadaki hâkim parti deneyimlerinde hâkimiyetin sonuçları başlığında değinilen birçok tartışmanın Türkiye deneyiminde de gündeme geldiğini gördük. Bu tartışmalar merkezileşmenin güçlenmesi, siyasi istikrar, ekonomik gelişme, demokrasinin güçlenmesi veya otoriterleşme, özgürlüklerin genişlemesi veya kısıtlanması gibi birçok başlık altında yaklaşık on sekiz yıldır devam etmektedir. Bu yansımalarından bazıları olumlu iken bazıları olumsuz içeriğe sahiptir. Ancak bunların değerlendirilmesi ve hâkim parti ile ilişkisinin kurulmasının henüz erken olduğunu söylemek gerekir.

KAYNAKÇA

- A. Kharis Templeman, "Opposition Coordination versus Recruitment Problems and the Persistence of Dominant Party Regimes", **Midwest Political Science Association Conference**, April 2-5, 2009.
- Alan Arian ve H.Samuel Barnes, "The Dominant Party System: A Neglected Model of Democratic Stability", **The Journal of Politics**, vol.36, no.3, 1974, pp. 592-614.
- Alan Ware, **Political Parties and Party Systems**, Oxford University Press, Oxford, 1996.
- Ali Çarkoğlu, "Turkey's 2011 General Elections: Towards a Dominant Party System?" **Insight Turkey**, vol.13, no.3, Summer 2011, pp. 43-63.
- Berkan Hamdemir ve Adem Çelik, "Türkiye'de Parti Sistemleri", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı: 67(4), s.697-733.
- Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, YKY Yayınları, İstanbul, 21. Baskı, 2011.
- Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, 8. Baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 2003.
- Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, Ankara, 1974.
- Ergun Özbudun, **Otoriter Rejimler, Seçimsel Demokrasiler ve Türkiye**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- Ergun Özbudun, **Türkiye'de Parti Sistemi ve Seçim Sistemleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.
- F. Kenneth Greene, **Why Dominant Parties Lose: Mexico's Democratisation in Comparative Perspective**, Cambridge University Press, New York, 2007.
- F. Keneth Greene, "The Political Economy of Authoritarian Single-Party Dominance", **Comparative Political Studies**, vol.23, no.7, 2010, pp. 807-834.
- Giovanni Sartori, "The Typology of Party Systems - Proposal for Improvement", **Mass Politics: Studies in Political Sociology**, The Free Press, New York, 1970.
- Giovanni Sartori, **Parties and Party System**, ECPR Press, UK, 2005.
- Giuseppe Di Palma, "Establishing Party Dominance, It ain't Easy", in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp.162-188.
- Gosta Espring-Andersen, "Single-Party Dominance in Sweden: The Saga of Social Democracy" in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp.33-57.

- Hakan Yılmaz, “Democratization from Above in Response to the International Context: Turkey, 1945-1950”, **New Perspectives on Turkey**, vol.17, 1997, pp. 1-37.
- Hatem Ete, Mustafa Altunoğlu ve Galip Dalay, “Turkey under the AK Party Rule: From Dominant Party Politics to Dominant Party System?”, **Insight Turkey**, vol.17, no.4, 2015 Fall, 171-192.
- Hermann Giliomee, James Myburgh and Lawrence Schlemmer, “Dominant Party Rule, Opposition Parties and Minorities in South Africa”, **Democratization**, vol.8, issue 1, 2001, pp.161-182.
- Hermann Giliomee and Charles Simkins, “The Dominant Party Regimes of South Africa, Mexico, Taiwan and Malaysia a Comparative Assessment”, in **The Awkward Embrace One-party Domination and Democracy**, ed. H Giliomee and C. Simkins, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2005, pp.1-45.
- İlter Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 1976.
- J. Myron Aranoff, “Israel under Labor and the Likud: The Role of Dominance Considered”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp.260-281.
- Jih-wen Lin, “The Political Reform in Japan and Taiwan”, **Journal of Democracy**, vol.17, no.2, 2006, pp. 118-131.
- Josef La Palombara, Myron Weiner, **Political Parties and Political Development**, Princeton University Press, New Jersey, 1966.
- Lawrence Schlemmer, “Democracy or Democratic Hegemony? The Future of Political Pluralism in South Africa”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp. 287-306.
- Maurice Duverger, **Siyasal Partiler**, Çev. Ergun Özbudun, 2. Baskı, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Mehmet Muş, **Ekonomik Kalkınma ve Demokrasi İlişkisi - Hâkim Parti Etkisi**, İşaret Yayınları, İstanbul, 2017.
- Meltem Müftüler Baç and E. Fuat Keyman, “The Era of Dominant-Party Politics” **Journal of Democracy**, vol. 23, no.1, 2012, pp. 85-99.
- Michio Muramatsu and S. Ellis Krauss, “The Dominant Party and Social Coalitions in Japan”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp.282-305.
- Mustafa Altunoğlu, **2015 Seçimleri ve Türkiye’de Hâkim Parti Dönemi**, SETA Analiz, Aralık 2015.

- Mustafa Erdoğan, **Anayasa Hukuku**, Orion Yayınevi, Ankara, 2011.
- Pelin Ayan Musil, “Emergence of a Dominant Party System After Multipartyism: Theoretical Implications from the Case of the AKP in Turkey”, **South European Society and Politics**, vol. 20, no. 1, 2015, pp.71-92.
- Servet Armağan, “Memleketimizde İlk Parlamento Seçimleri”, **Armağan, Kanun- u Esasi’nin 100. Yılı**, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Sevinç Matbaası, Ankara, 1976.
- Sidney Tarrow, “The Italian Party System Between Crisis and Transition” **American Journal of Political Science**, vol.21, no.2, 1997, pp. 306-332.
- T.J. Pempel, “Introduction: Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp.1-32.
- T.J. Pempel, “Conclusion: One Party Dominance and the Creation of Regimes”, in **Uncommon Democracies: The One-Party Dominant Regimes**, ed. T.J. Pempel, Cornell University Press, Ithaca and London, 1990, pp. 333-360.
- Thiven Reddy, “The Congress Party Model: South Africa’s African National Congress (ANC) and India’s Indian National Congress (INC) as Dominant Parties”, **African and Asian Studies**, vol.4, no 3, 2005, pp.271-300.
- V. James Jesudason, “The Resilience of One-Party Dominance in Malaysia and Singapore”, in **The Awkward Embrace One-party Domination and Democracy**, ed. H Giliomee and C. Simkins, Harwood Academic Publishers, Amsterdam, 2005, pp.127-175.
- W.H. Moris-Jones, “The Indian Congress Party: A Dilemma of Dominance”, **Modern Asian Studies**, vol.1, no.2, 1967, pp.109-132.

